

فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، سال بیست‌وششم، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۳

صص ۳۱-۵۵

الگوی جرم‌یابی جرایم اقتصادی با رویکرد پیش‌نگری^۱

آرمین لطفی^۲، امیرحسین یآوری^۳، مسعود یاراحمدی^۴، مسعود شیرمحمدی^۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۰

چکیده

زمینه و هدف: جرائم اقتصادی متناسب با دگرگونی علمی، فناوری و همچنین سبک زندگی با شیوه‌ها و شگردهای گوناگون انجام می‌شود و در آینده نیز این شیوه و شگردها پیچیده‌تر خواهد شد. بنابراین، هدف از پژوهش حاضر شناسایی الگوی جرم‌یابی جرایم اقتصادی با رویکرد پیش‌نگری است.

روش: این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و از منظر ماهیت اکتشافی است که داده‌های آن با رویکرد کیفی با ابزار مصاحبه عمیق جمع‌آوری و به روش تحلیل مضمونی، تحلیل شد. جامعه مشارکت‌کننده شامل نخبگان دانشگاهی و خبرگان اجرایی حوزه امنیت اقتصادی بودند و محقق در نفر ۲۲ به اشباع نظری و مضمونی رسید. اطلاعات دریافت شده در نرم افزار MAXQDA کدگذاری شد. متن پیاده‌شده مصاحبه‌ها به سه نفر متخصص کدگذار دیگر نیز داده و کدهای مشترک یا دارای حداکثر اشتراک یا تشابه استفاده شد. پس از اتمام کدگذاری، نتایج با سه نفر متخصص دیگر به اشتراک گذاشته و نظرات اصلاحی دریافت شد. به این ترتیب، اعتبار، انتقال‌پذیری، تأییدپذیری و اطمینان‌پذیری یافته‌ها بر پژوهش‌گران محرز شد.

یافته‌ها: با توجه به اهداف پژوهش، ۱۰۰ مضمون پایه استخراج و سپس مضامین دارای مفاهیم یکسان در یکدیگر ادغام شدند و ۶ مضمون سازمان‌دهنده شامل: «پیشران‌ها»، «رویدادها»، «روندها»، «ظرفیت‌ها» (قضایی و قانونی، سازمان‌ها و نهادهای دولتی، فناوری)، راهبردهای «اطلاعاتی»، «عملیاتی» شناسایی و در الگو جایابی شد.

نتیجه‌گیری: جرائم اقتصادی در آینده با پیچیدگی‌های بیشتری همراه خواهد بود. بنابراین، لازم است نهادهای مقابله با جرایم اقتصادی متناسب با محیط آینده نسبت به پیاده‌سازی الگوی شناسایی شده در این پژوهش با تقویت راهبردهای اطلاعاتی، عملیاتی در فرایند جرم‌یابی اقدام نمایند.

کلمات کلیدی: جرم‌یابی، جرائم اقتصادی، پلیس امنیت اقتصادی، پیش‌نگری

۱. مقاله برگرفته از پژوهش مستقل است.

۳. مدرس دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: Arminlotfi@mail.ir

۴. استاد مدیریت منابع انسانی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران، رایانامه: yadyar@chmail.ir

۵. استادیار دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران، رایانامه: Yarahmadi57@yahoo.com

۵. مدرس گروه کشف جرایم، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران، رایانامه: masuod.sh97@gmail.com

مقدمه

جهان معاصر، دچار تحولات شگرف و شتابنده شده است و تغییرات چنان غافلگیرکننده و برق‌آسا از راه می‌رسند که حتی لحظه‌ای درنگ می‌تواند به بهای گزاف غافلگیری راهبردی در عرصه‌های گوناگون فردا تمام شود و این خطر وجود دارد که اگر رویکردهای خود را متناسب با تهدیدها و فرصت‌های ناشی از این تحولات طراحی نکنیم، مسائل مطرح در این حوزه‌ها را به دقت و با موشکافی لازم مورد مطالعه و پژوهش مستمر قرار ندهیم و اجازه دهیم که تغییر و توسعه به صورت نامنظم و بدون مدیریت هدفدار شکل بگیرد، در آینده به مشکلاتی به مراتب بیشتر و بزرگ‌تر از مشکلات امروز مبتلا شویم (اکرمی، ۱۳۷۶، ۵۴). رویکرد اصلی طراحان و برنامه‌ریزان برای مقابله با جرائم نیز، همواره رویکردی مشکل‌محور بوده است. این موضوع شاید در نگاه اول بسیار طبیعی به نظر برسد. اما با اندکی تأمل، دقت و انصاف متوجه خواهیم شد بسیاری از مشکلات واقعی برنامه‌مقابله با جرائم در کشور ما که باعث عدم تأثیرگذاری مناسب آن‌ها می‌شود، از همین نوع نگاه آغاز می‌شود (هندیانی و مرشدی، ۱۳۹۶، ۱۳۶). اندکی دقت و مطالعه در طرح‌ریزی‌های بلندمدت مرسوم در طرح‌های پیشنهادی برای کشف جرائم در کشور، نشان می‌دهد بیشتر برنامه‌ریزی‌ها برای آینده، براساس یک تحلیل روند خطی از آینده انجام می‌پذیرد: یعنی اغلب طراحان و برنامه‌ریزانی که برای تدوین این برنامه‌های راهبردی تلاش می‌کنند، دیدگاهشان از آینده (آینده موضوعات مختلف)، تصویری از زمان حال با تغییراتی پیوسته، قابل پیش‌بینی و آرمان‌هایی اصلاح شده است. به عبارتی، آینده، جامعه آینده و جرائم آینده را در امتداد جرائم فعلی و از همین نوع می‌بینند (سعیدی تنها، ۱۳۸۶، ۶۸ و ۷۹). از آنجایی که فرماندهی انتظامی جمهوری اسلامی ایران نیز همانند پلیس سایر کشورهای جهان وظایف ذاتی و مأموریتی خود را در ایجاد امنیت و حفظ نظم انجام می‌دهد، باید در جهت رسیدن به امنیت اقتصادی و جلوگیری از نابسامانی‌ها پیش‌گام باشد. در بسیاری از پرونده‌های کیفری، انتساب عمل مجرمانه به اشخاص و صدور

احکام عادلانه، منوط به پاسخ‌گویی علمی به پرسش‌ها و ابهامات قضایی است (فرجی‌ها، ۱۳۹۰، ۷) چرا که با توجه به پیچیدگی‌های مسیر کشف جرم و لزوم تسریع کشف و تأثیر آن در کاهش میزان وقوع جرائم، در حیطه جرم‌یابی، راهکارهای علمی متعدد و متنوعی جهت کشف جرم بکار رفته و مطرح است (هندیانی و همکاران، ۱۳۹۳، ۵). آینده‌پژوهی جرایم اقتصادی، دانش و معرفتی است که چشم نهادهای دخیل را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و مخاطرات احتمالی جرائم آینده باز نگه‌داشته و ضمن کاهش ابهام‌ها، تردیدها و دغدغه‌های این نهادها، توانایی انتخاب‌های هوشمندانه و برخورد با جرائم اقتصادی آینده را افزایش می‌دهد. ضرورت و اهمیت نقش آینده‌پژوهی در جرم‌یابی جرایم اقتصادی بر کسی پوشیده نیست. تحقیقات معطوف به آینده در فراجا به‌ویژه در حوزه علوم جرم‌یابی به دلیل ارتباط آن با جامعه و تأثیر کارکرد آن بر نظم و امنیت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (هندیانی و مرشدی، ۱۳۹۶، ۱۳۸). شناخت عوامل راهبردی مؤثر بر جرم‌یابی و اتکا بر پیش‌بینی و آمادگی برای مواجهه با تخلفات و جرائم لازم است (عرب‌انصاری، ۱۳۹۴، ۴۳) و در جرم‌یابی منجر به آمادگی لازم در مواجهه با جرائم آتی خواهد شد؛ توجه به آینده‌سازی و تدوین راهبردهای متناسب با آن برای رویارویی موفقیت‌آمیز با پدیده‌های جرم، از اهمیت بالایی برخوردار است (میرزاخانی و همکاران، ۱۳۹۸، ۵۳). مهمترین اهمیت نگاه به آینده این است که یک فرصت ساختاریافته را برای بررسی نقش مؤلفه‌های تأثیرگذار در آینده فراهم می‌آورد و به این ترتیب، زمینه و بستری مناسب را جهت سیاست‌گذاری در زمینه‌های گوناگون فراهم می‌کند. این نگرش در مبانی و اصول خود، سازوکاری منظم را از طریق تحت تأثیر قرار دادن تصمیم‌گیری‌های بلندمدت در خصوص تسهیل فرآیند سیاست‌گذاری، ارائه می‌کند و این شاید مهم‌ترین دلیل بر

اهمیت بسیار زیاد این علم نوظهور باشد (اسلاتر^۱، ۱۳۸۵، ۴۶). و برای تبدیل تهدیدهای ناشی از چالش‌ها به فرصت نیز یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین رویکردها بوده و خواهد بود. برجسته شدن اقدامات جرم‌یابی اقتصادی در طول رسیدگی و فرآیند عدالت کیفری اعم از کشف، تعقیب و دستگیری متهمان، انجام تحقیقات مقدماتی، محاکمه و در نهایت نوع جرم ارتكابی و اثبات جرم و انتساب مسئولیت کیفری، فراهم کردن منبع و محتوای علمی مناسب برای بهره‌برداری کارآگاهان اقتصادی، متخصصان و دانشجویان این حوزه، به تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی‌های مسئولین ذی‌صلاح در امر جرم‌یابی جرائم اقتصادی به منظور توسعه امنیت اجتماعی در سطح ملی کمک خواهد کرد. تخصیص صحیح منابع و استفاده بهینه از آن با هدف کشف جرم و بهبود عملکرد کارآگاهان، شناسایی و کشف به موقع جرائم اقتصادی به شیوه علمی و مبتنی بر الگوی علمی که باعث پیشگیری از وقوع جرائم اقتصادی بعدی خواهد شد که از دیگر موارد مورد اهمیت این پژوهش است. چنانچه پلیس، تفکر آینده‌نگر نداشته و به موقع و ماهرانه شرایط را پیش‌بینی ننماید، غافلگیر شده و در کنترل دوران آشوب و ناامنی، کارآمد نخواهد بود (دهنویه و همکاران، ۱۳۹۴، ۳)؛ همچنین نداشتن تفکر آینده‌نگر باعث می‌شود، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های جرائم اقتصادی به صورت علمی در دسترس کارآگاهان نباشد، تجارب ارزنده افراد خبره ثبت و ضبط نگردد؛ و به بوتۀ فراموشی سپرده شود، خلأهای موجود در جرم‌یابی جرائم اقتصادی در زمان حال و آینده در هاله‌ای از ابهام باقی بماند و با توجه به هوشمند شدن جرایم به خصوص جرایم اقتصادی، در صورت تبدیل نشدن به رویه‌های سنتی به هوشمند در سایه نگاه به آینده، احساس جامعه به ضعف پلیس در کشف جرائم اقتصادی را بالا خواهد برد.

۱. /اسلاتر بنیان‌گذار مرکز مطالعات آینده استرالیا و از اندیشمندان برجسته آینده‌پژوهی است. وی در سال ۱۹۸۲ از دانشگاه لانگ انگلستان مدرک دکترای آینده‌پژوهی دریافت کرد (ملکی و همکاران، ۱۳۸۵).

پلیس امنیت اقتصادی به‌عنوان یکی از پلیس‌های تخصصی مأموریت پیش‌بینی، پیشگیری، کنترل، مقابله و کشف با زمینه‌ها، علل و عوامل ارتکاب و توسعه جرائم اقتصادی و جرائم سازمان‌یافته را عهده‌دار است (بهرامی، ۱۴۰۰، ۲۰۲) و رسالت و مسئولیت سنگینی در امر مبارزه با جرائم اقتصادی و قاچاق کالا و ارز در کشور را دارد. نگرش به آینده در نهادهای اقتصادی به‌دلیل تأثیر کارکرد آن بر نظم و امنیت اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نقش تأثیرگذار این نهادهای کنترلی و پلیس امنیت اقتصادی در کیفیت نظم و امنیت اقتصادی و نیز احساس امنیت اقتصادی و پیشرو بودن فراجا در عرصه‌های مختلف جرم‌یابی می‌باشد که رسیدن به این مهم بدون پیش‌نگری موفقیت‌آمیز نخواهد بود. بنابراین آنچه بیان شد و از آنجاکه پیش‌نگری می‌تواند نقش برجسته‌ای در حوزه‌های مختلف از جمله جرم‌یابی داشته باشد، بر این اساس پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این مساله است که الگوی جرم‌یابی جرایم اقتصادی با رویکرد پیش‌نگری چگونه است؟

پیشینه و مبانی نظری

پیشینه

حبیبی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «مبانی و روش‌های آینده‌پژوهی جرم‌یابی جرائم کارکنان فراجا» دریافته است که آینده‌پژوهی جرائم کارکنان فراجا دارای مبانی اخلاقی و حقوقی و اقتصادی و سیاست‌گذارانه است. ساختارهای صیانتی فراجا باید با توجه به مقررات شتابان جهانی از ظهور بسترهای نوظهوری مانند ارزهای دیجیتال، رمز ارزها و... به ترتیب اولویت بر اساس مأموریت محوله ابتدا در حوزه جرایم امنیتی در مرحله بعد جرائم شبه‌امنیتی و سپس به جرایم غیرامنیتی خاص با توجه و با تأکید بر طیف‌های مختلف کارکنان پردازد.

باوی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «بایسته‌های کشف جرائم اقتصادی با تأکید بر مشارکت نهادهای انتظامی و قضایی» به این موضوع پرداخته که «افتراقی‌سازی شیوه کشف جرائم اقتصادی، با نظر به جرائم اقتصادی برخاسته از محیط اداری و جرائم

اقتصادی برخاسته از محیط تجاری شغلی، آموزش قضایی به پلیس امنیت اقتصادی، تصویب الگوی جامع عملکرد - مشارکت‌محور در قالب آیین‌نامه مشخص و تعیین وظایف و اختیارات متفاوت پلیس امنیت اقتصادی با سایر ضابطان قضایی از اهم نتایج است».

مرتضوی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی باعنوان «شناسایی عوامل راهبردی مؤثر بر جرم‌یابی با رویکرد آینده‌پژوهی» به این موضوع پرداخته‌اند که «تحقیق در جرم‌یابی باید بهره‌برداری از کار تیمی، تجزیه و تحلیل اطلاعات جرائم، وجود بانک‌های اطلاعاتی مجرمان سابقه‌دار و حوزه فعالیت آن، داشتن تجهیزات فنی و آزمایشگاهی مجهز برای استخراج ادله جرم و... به منظور موفقیت هرچه بیشتر در این زمینه مورد توجه قرار گیرند».

بیابانی و روح‌زاده (۱۳۹۷)، در پژوهشی باعنوان «تأثیر خلاقیت و شیوه‌های نوآورانه دانش پلیسی در پیشگیری و کشف جرم» بیان کردند که «تأثیر خلاقیت و نوآوری در پیشگیری و کشف جرم موجب می‌شود پلیس بتواند نقش بسیار مهمی ایفا کند و موجب شود تا در رویارویی با تبهکاران با استفاده از شیوه‌های خلاقانه و نوآورانه، رسالت خویش را به‌طور اثربخش به انجام برساند. در حقیقت پایه و اساس روزآمدی پلیس خلاقیت است و تنها با استفاده از خلاقیت می‌تواند مسائل خود را شناسایی کند». الهی‌منش و تبریزی (۱۳۹۷)، در پژوهشی باعنوان «کشف علمی جرائم با توسل به ادله نوین و مدارک الکترونیکی» بیان نمودند: «امروزه بر خلاف گذشته دیگر تنها ادله قانونی مانند اقرار و شهادت و... نمی‌تواند کارگشا باشد و باید به سمتی حرکت کنیم که بتوانیم از ادله مادی در اثبات جرائم استفاده کنیم. در مورد ادله الکترونیکی نسبت به ادله فیزیکی نیز با توجه به کثرت، علم‌آوری، تنوع، محرمانگی و بسیاری ویژگی‌های مثبت دیگر باید پذیرفت که همان‌طور که نتایج حاصل از اعمال فیزیکی ما در عالم ماده قابلیت بررسی، کشف و استناد را دارد، نتایج حاصل از اعمال رایانه‌ای و مجازی ما

در عالم دیجیتال نیز قابلیت بررسی، کشف و استناد را خواهند داشت و چه بسا یک دلیل دیجیتال بسیار مورد اعتمادتر از یک دلیل سنتی باشد. بنابراین اثرات فناوری بر تبعات رفتار مجازی بشریت به همان اندازه مهم و گسترده است که اثرات آن بر روی سطح کیفی زندگی روزمره ملموس می‌باشد.

هندیانی و مرشدی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «جایگاه آینده‌پژوهی در جرم‌یابی» به این موضوع پرداخته‌اند که «پلیس باید همگام با تغییرات سریع جوامع و رشد فناوری پیشرفته، خود را با شرایط و تحولات جدید تطبیق دهد و با بنیان‌های علمی در حوزه کشف جرائم، راهی برای کشف نظام‌مند فرصت‌ها و چالش‌های حال و آینده در حوزه جرم‌یابی ارائه کند. با بررسی و مطالعه مقالات و پژوهش‌های قبلی مشاهده شد که نقطه نظر این پژوهش‌ها به کشف انواع جرایم و جرم‌یابی در فضاهای مختلف معطوف است اما هیچ‌کدام به پیش‌نگری با هدف ارائه الگوی جرم‌یابی جرایم اقتصادی نپرداخته‌اند.

مبانی نظری

پیش‌نگری^۱:

پیش‌نگری براساس رویکرد نگاه رو به جلو به آینده تعریف می‌شود. فرضیه کلیدی در پیش‌نگری این است که آینده نمایان‌گر گسترش منطقی تحولات گذشته و حال است که براساس برون‌یابی‌های روندهای گذشته و حال، طیف وسیعی از آینده‌های احتمالی می‌تواند، ایجاد شود» (استراتیژه^۲ و گوتزی^۳، ۲۰۱۲). «پیش‌نگری جزء پیش‌بینی‌کننده آینده‌پژوهی است» (پولی^۴، ۲۰۱۹). «پیش‌نگری بیشتر مبتنی بر تجربه، یعنی برگزیده می‌باشد و از داده‌های تاریخی برای برون‌یابی آینده استفاده می‌کند. پیش‌نگری مبتنی بر رویکردهای عددی و کمی مانند مدل‌سازی است که رفتار آینده را از داده‌های

1 forecasting

2 Stratigea

3 Giaoutzi

4 poli

گذشته به دست می‌آورد» (تونی^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). در «پیش‌نگری یک آینده بیشتر وجود ندارد و با برون‌یابی مسیر رسیدن به آینده تعیین می‌شود. آینده‌ها همه مبتنی بر گذشته هستند، همان‌طور که برای برون‌یابی سری زمانی یا برآورد از نمونه‌های مقطعی اتفاق می‌افتد» (پولی، ۲۰۱۹). به عبارت دیگر، «پیش‌نگری فعالیتی روشمند و عبارت است از ارزشیابی یک روند با درجه‌ای از اطمینان احتمال در طول یک دوره خاص. یک مبنای مهم در پیش‌نگری بسط دادن تحولات گذشته بر آینده با استفاده از برخی فرض‌های خاص برای تداوم یا تغییر روندها است، به بیان دیگر هدف از پیش‌نگری محاسبه و بیان روشن برخی از رویدادها در شرایط عادی است تا نظام مدیریت سیستم بتواند شرایط آینده را به خوبی درک نموده و برای مشکلات آینده برنامه‌ریزی کند».

جرم اقتصادی^۲: «تعریف واحدی از جرم اقتصادی توسط قانون‌گذاران مختلف و حقوق‌دانان ارائه نشده است و در حقوق داخلی هم اجماعی درباره تعریف جرم اقتصادی وجود ندارد» (نجفی‌ابرنندآبادی، ۱۳۸۴، ۵۲). چه در قوانین داخلی و چه در مقررات بین‌المللی، جرم اقتصادی آشکارا تعریف نشده است و تنها می‌توان مصداق‌هایی از آن را پیدا کرد که آن نیز در دوره‌های مختلف تغییر پیدا کرده است. تا اوایل سده بیستم، هم‌چنان‌که در قوانین جزایی اروپا نمود و ظهور داشت، جرائم هم‌چون ولگردی، گدایی، دزدی و مانند این‌ها و نیز جرائم علیه اموال به‌عنوان جرائم اقتصادی منظور می‌شد: از این‌رو، جرم اقتصادی جرم فقرا نیز گفته می‌شد (دادخدایی، ۱۳۹۰، ۱۶۷). بعد از جنگ جهانی اول، وضع بحرانی اقتصادی زمان جنگ، مداخله دولت در اقتصاد را به ضرورتی تبدیل کرد که خود به تغییرات موازی در خط مشی سیاسی و جزایی منجر شد. بنابراین شکل دیگری از جرائم پا به منصفه ظهور گذاشت که توسط طبقه دیگری از اجتماع و خارج از قلمرو سنتی ارتکاب می‌یافت. بنابراین در

1 Toni

2 Economic crime

واقع از میانه قرن بیستم بود که مفهوم جرم اقتصادی دچار تحول و تغییرات اساسی شد (مگنسون^۱، ۱۹۸۵، ۱۱۸). بنابراین جرم اقتصادی با چرخشی کاملاً متفاوت، دیگر جرم فقرا به شمار نمی‌رفت. برخی سعی کرده‌اند از جرم اقتصادی تعریفی ارائه کنند: «از جمله این که جرم اقتصادی با انگیزه مادی و با ماهیت اقتصادی یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، داد و ستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع بدون مجوز، رشوه‌ستانی، کمیسیون‌گیری و اعطای تسهیلات غیرقانونی به نفع خود یا دیگران صورت می‌گیرد» (عشماوی، ۱۳۸۶، ۱۷). «مجرمان کلان اقتصادی، افرادی هستند که برای دستیابی به اهداف نامشروع خود از روابط سیاسی و اقتصادی ناشی از برقراری روابط با صاحب منصبان و افراد با نفوذ در دستگاه‌های متولی منابع اقتصادی بهره‌گیری می‌کنند و موجب انحراف در منابع اقتصادی می‌شوند، جرائم اقتصادی ماهیت پیچیده‌ای دارد و به دلیل تأثیرپذیری این گونه جرائم از عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، علم جرم‌شناسی نیز به رغم جامعیت نتوانسته است شناخت کاملی از آنها پیدا کند و در نهایت به نظرهای متفاوت در این زمینه منجر شده است. به کارگیری اصطلاحاتی چون «مفاسد اقتصادی»، «جرم مالی»، «جرم اقتصادی»، «اخلال در نظام اقتصادی» و... در متون قانونی، برداشت‌های متفاوتی را در پی داشته است» (میرسعیدی و همکاران، ۱۳۹۲، ۹). آنچه واضح است قانون‌گذار ایران درباره جرائم اقتصادی، سیاستی منسجم و در چارچوب قوانین مصرح و مدون اتخاذ نکرده است و بر این اساس در حقوق کیفری ایران عنوان مستقلى به نام جرائم اقتصادی مشهود نیست. اگرچه برای هر کدام از جرایم اقتصادی قوانین جدیدی تصویب شد، جرمی باعنوان جرم اقتصادی در قوانین به صراحت تعریف نشده است (عباسی، ۱۳۹۵، ۱۸). یکی از نخستین تعاریف جرم اقتصادی را/دوین ساترلند^۲ ارائه کرد. او معتقد است جرم اقتصادی (که از نظر وی، جرم یقه‌سفیدان نامیده می‌شود) عبارت است از «فعالیت‌های غیرقانونی افراد محترم و دارای جایگاه اجتماعی

1 Magnusson

2 Edwin Sutherland

بالا به مناسبت انجام فعالیت‌های حرفه‌ای» (گسن^۱، ۱۳۹۳، ۱۳۰). «جرایم اقتصادی، جرایمی هستند که در قوانین مربوط به حمایت از فعالیت‌های اقتصادی آمده است، اعم از این که در قانون جرایم اقتصادی پیش‌بینی شده باشد یا در قوانین متفرقه‌ای که فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌کند.» (زراعت، ۱۳۹۵، ۱۰). «جرم اقتصادی به رفتار مجرمانه‌ای اطلاق می‌شود که نوعاً با انگیزه کسب سود یا امتیاز مادی ارتکاب می‌یابد و نتیجه بالقوه یا بالفعل آن اخلال در نظام اقتصادی (تولیدی، توزیعی، پولی و ارزی، گمرکی، مالیاتی، بانکی، حمل و نقل، حقوق مصرف‌کننده و...) است» (توسلی‌زاده، ۱۳۹۲، ۱۴). «جرایم اقتصادی به دسته‌ای از رفتارهای غیرقانونی گفته می‌شود که موضوع آنها امنیت اقتصادی در سطح کلان است» (نورزاد، ۱۳۸۹، ۴۵). «رفتار اشخاص حقیقی یا حقوقی که برای سیاست اجتماعی یا اقتصادی دولت، خطری را به وجود می‌آورد یا ضرر وارد می‌کند» (احمد انور، ۲۰۰۰، ۴۶). «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است و مخالف با سیاست اقتصادی دولتی خاص باشد» (عبود سراج، ۱۹۸۶، ۱۴). «هر فعل یا ترک فعلی که ضد قواعد رقابت تجاری و تعیین قیمت‌ها صورت گیرد، جرم اقتصادی است» (محمود داود، ۲۰۰۱، ۲۰). «جرم اقتصادی اعمال غیرقانونی ارتکاب یافته در قلمرو فعالیت‌های حرفه‌ای به منظور کسب امتیازات اقتصادی است. تعریف همچنین شامل فرار از مالیات و اشکال مختلف تقلب نیز می‌شود. «جرم اقتصادی رفتار مجرمانه‌ای است که موجب فساد حیات یا نظام اقتصادی و ایراد خسارت به آن می‌شود و منافع افراد و جامعه را به خطر می‌اندازد (لینگرنسون^۲، ۲۰۰۱، ۱۲۸).

جرم‌یابی^۳: جرم‌یابی دانشی است که دربارهٔ علوم مادی در کشف جرایم و شناسایی مجرمان و اثبات جرم بحث می‌کند. (نجابتی، ۱۳۹۱، ۷). علوم جرم‌یابی شامل مجموعه

1 Gozón

2 Lindgrensven

3 criminalistics

علوم و دانش‌های فنی است که برای کشف جرائم و تشخیص هویت و دستگیری مجرمین مورد استفاده قرار می‌گیرند. (گلدوزیان، ۱۳۸۷، ۴۹). انجمن جرم‌یابی آمریکا، علوم جرم‌یابی را فن و حرفه‌ای علمی دانسته که با نظم و مقررات خاصی برای به رسمیت شناختن و شناسایی فرد و یا بررسی شواهد و مدارک فیزیکی با استفاده از قانون و علوم فیزیکی و طبیعی تلاش می‌کند و در نهایت با تجزیه و تحلیل علمی و سپس تفسیر آن، نظریه را به دادگاه ارائه می‌دهد. پل کرک^۱ (۱۹۳۶)، نیز اعتقاد دارد که مهمترین مفهوم در جرم‌یابی «شناسایی» است؛ شناسایی، تفسیر صریح و خاصی از صحنه جرم مبهمی است که می‌توان با مقایسه و نوع عملکرد و وجود شواهد و مدارک فیزیکی به تفسیرهای مختلفی برای بازسازی صحنه جرم و اثبات آن دست یافت. برخی نیز علوم جرم‌یابی را زیربخش علوم قانونی و به معنای کاربرد علم در علوم قانونی تعریف نموده و آنرا رشته‌ای از علوم جنایی می‌دانند که هدفش کشف بزه، جمع‌آوری دلایل، حفظ آثار و تشخیص هویت بزهکار و ازایه طرق مؤثر برای پیدا کردن مجرم و دستگیری اوست (دانش، ۱۳۸۵، ۳۵). جرم‌یابی یکی از شاخه‌های مطالعاتی علوم جنایی (کیفری) است که مشتمل بر مجموعه‌ای از رشته‌های علمی و تخصصی و فنی است (بین رشته‌ای) که به دنبال کشف جرم، جمع‌آوری دلایل و مدارک فیزیکی و شیمیایی و بیولوژیکی، حفظ آثار جرم، تشخیص هویت و دستگیری مجرم، اثبات جرم و همچنین تفکیک جرم از غیر جرم است. (هندیانی و مرشدهی، ۱۳۹۶، ۱۳۶). در واقع، «علوم جرم‌یابی شامل مجموعه‌ای از رشته‌های علمی، تخصصی و فنی است که به دنبال کشف جرم، جمع‌آوری ادله و مدارک فیزیکی و عینی، حفظ آثار جرم، تشخیص هویت بزهکار و راه‌های مؤثر برای پیدا کردن مجرم و دستگیری آن، اثبات جرم و همچنین تفکیک جرم از غیر جرم است» (فرخی، ۱۳۹۰، ۳۸). البته در اصطلاح جرم‌یابی و کشف علمی جرم، جرم و کیفر طوری باید آشکار شود که مقامات قضایی و مردم

1 Paul Crack

عادی نیز از آن اطلاع داشته باشند. جرم‌یابی یکی از شاخه‌های مطالعاتی علوم جنایی (کیفری) است. به عبارت دیگر، «علوم جرم‌یابی مشتمل بر مجموعه‌ای از رشته‌های علمی و تخصصی و فنی است که به دنبال کشف جرم، جمع‌آوری دلایل و مدارک فیزیکی و عینی، حفظ آثار جرم، تشخیص هویت بزه‌کار و طرق مؤثر برای پیدا کردن مجرم و دستگیری آن، اثبات جرم و همچنین تفکیک جرم از غیر جرم است» (طالبیان، ۱۳۹۷، ۳۶). «جرم‌یابی مجموعه‌ای از رشته‌های علوم و فنون است که مجموع آن را جرم‌یابی یا دانش پلیس نامیده‌اند و منظور از آن، کشف وقوع بزه، جمع‌آوری ادله، حفظ آثار جرم، تشخیص هویت بزه‌کار و طرق مؤثر برای پیدا کردن و دستگیری مجرم است» (کی‌نیا، ۱۳۸۱، ۴).

کارکردهای محیط آینده در جرم‌یابی: می‌توان بیان کرد که پلیس برای پیشروی به سوی چشم‌انداز مطلوب در آینده جرم‌یابی، ناچار به درک سریع‌تر متغیرهای محیطی و پیش‌بینی تهدیدات و فرصت‌ها به منظور احراز آمادگی‌ها لازم است؛ موقعیت‌هایی که برای وقوع در آینده به انتظار آمادگی ما می‌مانند. پلیس، برای نیل به قابلیت‌های لازم در آینده نمی‌تواند و نباید تنها به تولیدات علمی، نظری و فناوری دیگر کشورها چشم امید داشته باشد؛ بلکه لازم است ابتدا اصول و راهبردهای مبتنی بر مکتب، فرهنگ و مقتضیات جامعه خود را بشناسد و برای انجام مأموریت در شرایط پیچیده جامعه آینده، خیز عبور از مرزهای دانش امروز را بردارد. فرماندهی انتظامی جمهوری اسلامی به‌عنوان یکی از سازمان‌ها و نهادی امنیتی قرن بیست‌ویکم به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تشکیل دهنده اقتدار نظام جمهوری اسلامی ایران از این قاعده جدا نیست و نقشی مهم و حیاتی در برقراری نظم و امنیت اجتماعی و ثبات اجتماعی و سیاسی کشور در عصر عدم قطعیت دارد و در آینده نیز خواهد داشت. بر این اساس، فرماندهی انتظامی نیز همچون سازمان‌های امنیتی و اجتماعی دیگر باید در رویارویی با تغییرات شتابان و فراگیر جرائم در محیط خارجی و محیط داخلی پاسخ‌های مناسبی را برای مواجهه و

رویارویی با شاخص‌های عدم قطعیت و ناپیوستگی‌های محیطی در برنامه‌های راهبردی خود تدارک ببینید. از این‌رو، جلوتر بودن از زمان، مجرمان و پیش‌نگری فناوری‌های آینده کشف جرم و جرم‌یابی از مهم‌ترین سیاست‌ها و برنامه‌های راهبردی فرماندهی انتظامی در آینده خواهد بود که تحقق آن از رهگذر بررسی‌های محیط آینده در ابعاد و جنبه‌های اکتشافی یا تحلیلی، تصویر پردازانه و هنجاری مسیر خواهد بود (عادلی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۵۱).

روش

این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و از منظر ماهیت اکتشافی است که داده‌های آن با رویکرد کیفی جمع‌آوری شده است. مشارکت‌کنندگان این پژوهش، خبرگان دانشگاهی و نخبگان امر و متخصصانی هستند که سال‌ها در حوزه امنیت اقتصادی در سطح کشور، به‌طور مستقیم به جرم‌یابی جرایم اقتصادی پرداخته‌اند و بیش از ۵ سال سابقه خدمت در این زمینه دارند. نمونه‌گیری با روش هدفمند و با روش گلوله برفی انجام و با آن‌ها مصاحبه عمیق انجام شد و پس از هر مصاحبه، فایل صوتی ضبط شده به صورت فایل متنی پیاده‌سازی و با کدگذاری باز، مضامین پایه به‌دست آمد. برای ایجاد ارتباط بین مضامین پایه، پژوهش‌گران با نگاهی به هدف پژوهش با کدگذاری محوری به مضامین سازمان‌دهنده با سطح انتزاعی بالاتر دست‌یافتند. در نهایت با کدگذاری انتخابی به بالاترین سطح انتزاع رسیدند و مضامین فراگیر به‌دست آمد. پس از هر مصاحبه پژوهش‌گران در اولین فرصت نسبت به انجام مراحل کدگذاری اقدام نمودند تا از تجربه به‌دست آمده برای مصاحبه‌های بعدی استفاده کنند. پس از مصاحبه با ۲۲ نفر از خبرگان، اشباع نظری و مضمونی حادث شد. در این پژوهش از نرم افزار MAXQDA برای تحلیل مضمونی استفاده شده است. متن پیاده‌شده مصاحبه‌ها به سه نفر متخصص کدگذار دیگر نیز داده شد. کدهای مشترک یا دارای حداکثر اشتراک یا تشابه استفاده شد. پس از اتمام کدگذاری، نتیجه کار با سه نفر متخصص دیگر به

اشتراک گذاشته و نظرات اصلاحی آن‌ها دریافت شد. به این ترتیب، اعتبار، انتقال‌پذیری، تأییدپذیری و اطمینان‌پذیری یافته‌ها بر پژوهش‌گران محرز شد.

یافته‌ها

برای دسترسی به یافته‌های پژوهش به معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع علوم انتظامی امین مراجعه فرمایید.

سپاسگزاری:

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند از مدیران و کارشناسان حوزه جرایم اقتصادی کشور و اساتید و مدرسان صاحب‌نظر در گروه کشف جرایم دانشگاه جامع علوم انتظامی امین به دلیل اطلاعاتی که برای این پژوهش ارائه نمودند، قدردانی نماید.

منابع

- ۱) احمد انور، محمد. (۲۰۰۰)، *الفساد والجرائم الاقتصادية في مصر*، القاهرة: دارالعربية للنشر والتوزيع.
- ۲) اسلاتر، ریچارد. (۱۳۸۵)، *نواندیشی برای هزاره نوین؛ مفاهیم، روش‌ها و ایده‌های آینده‌پژوهی* (عقیل ملکی فر، وحید وحیدی مطلق و سید احمد ابراهیمی، مترجمان). تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی استراتژیک، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- ۳) اکرمی، موسی. (۱۳۷۶)، *آینده‌شناسی و آینده‌نگری*. رهیافت، ۷(۱۶)، بازیابی از: https://rahyaft.nrisp.ac.ir/article_13197.html.
- ۴) باوی، علیرضا، گلدوست، رجب و غلامی، حسین. (۱۴۰۰)، *بایسته‌های کشف جرائم اقتصادی با تأکید بر مشارکت نهادهای انتظامی و قضایی*. فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۶ (۶۴)، ۵۸-۳۳. بازیابی از: http://icra.jrl.police.ir/article_97188.html.
- ۵) بهرامی، سهراب. (۱۴۰۰)، «پی‌جویی جرائم اقتصادی و قاچاق کالا و ارز»، چاپ اول، تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.

- ۶) بیابانی، غلامحسین؛ روحزاده، روح‌الله. (۱۳۹۷)، تدثیر خلاقیت و شیوه‌های نوآورانه دانش پلیسی در پیشگیری و کشف جرم. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۷(۴)، ۱۴۳-۱۷۸. بازیابی از: https://journal.bpj.ir/article_540823.html
- ۷) توسلی زاده، توران. (۱۳۹۲)، *پیشگیری از جرایم اقتصادی*، چ ۱، تهران: انتشارات جنگل.
- ۸) توکلی، فخرالدین، مرتضوی، سید مرتضی. (۱۳۹۹)، تعیین عوامل تأثیرگذار در کشف جرائم سایبری با رویکرد دلفی فازی. *کارآگاه*، ۱۳ (۵۰)، ۱۲۸-۱۴۸.
- http://det.jrl.police.ir/article_94643.html
- ۹) حبیبی، خسرو؛ یاورى بافقى، امیرحسین و یکتا، علی. (۱۴۰۱)، مبانی و روش‌های آینده‌پژوهی جرم‌یابی جرائم کارکنان فراجا. *فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی*، ۱۷(۶۵)، ۱-۳۰. بازیابی از: doi: 10.22034/spaps.2023.100388
- ۱۰) دادخدایی، لیلان، (۱۳۹۰). «فساد مالی- اداری و سیاست جنایی مقابله با آن». تهران: میزان. چ سوم.
- ۱۱) دانش، تاج زمان. (۱۳۸۵)، *جرم‌شناسی چیست*. چاپ هفتم. تهران: انتشارات کیهان.
- ۱۲) دهنویه، رضا؛ رجبی، محبوبه؛ کانتری، علیرضا و نوروزی، حبیب. (۱۳۹۴)، *آینده‌پژوهی نظم و امنیت استان کرمان. دانش انتظامی کرمان*، ۶ (۱۲)، ۱۵-۱.
- http://journals.police.ir/article_16565.html
- ۱۳) زراعت، عباس. (۱۳۹۵)، *حقوق کیفری اقتصادی*، چ ۱، تهران: انتشارات جنگل.
- ۱۴) سعیدی تنها، علی. (۱۳۸۶)، *جرائم آینده؛ راهکارهای آینده*. مشهد: کانون اندیشه امروز.
- ۱۵) طالبیان، حسین. (۱۳۹۷)، *اصول حاکم بر جرم‌یابی با نگاهی به آینده*. فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۳(۴۹)، ۹-۳۸.
- http://icra.jrl.police.ir/article_18831.html
- ۱۶) عادل، علیرضا؛ امین صارمی، نوذر؛ وفادار، حسین و میرفردی، اصغر. (۱۴۰۱)، مدل کارکردی جرم‌یابی قتل عمد با نگاهی به آینده. *فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۷(۶۸)، ۱۴۱-۱۶۸.
- http://icra.jrl.police.ir/article_98146.html

۱۷) عباسی، حمید. (۱۳۹۵)، «سیاست کیفری ایران نسبت به جرائم اقتصادی». فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، ۲(۴)، ۲۳-۱.

http://jnrihs.ir/index.php?&slct_pg_id=38&sid=1&slc_lang=fa.
۱۸) عبود السراج. (۱۹۸۶)، شرح قانون العقوبات الاقتصادية فی التشریح السوري و المقارن، دمشق: مطبعة طربین.

۱۹) عرب انصاری، مهدی. (۱۳۹۴)، آینده پژوهی و پیشگیری از جرم. دانش انتظامی سیستان و بلوچستان، ۶(۱۴)، ۶۴-۴۳

http://journals.police.ir/article_15664.html
۲۰) عثماوی، سعدالدین محمد. (۱۳۸۶)، مروی بر جرائم کشورهای عربی. ترجمه محمد رضا نصرالهی و سید عیسی حسینی. تهران: انتشارات کارآگاه.

۲۱) فرجی‌ها، محمد. (۱۳۹۰)، مدیریت امور جرم‌یابی. فصلنامه کارآگاه. ۴(۱۵)، ۲۲-۶
بازیابی از: http://det.jrl.police.ir/article_10520.html

۲۲) فرخی، منصور (۱۳۹۰). نقش علوم جرم‌یابی در اثبات جرائم بین المللی. دوفصلنامه حقوقی بین الملل. ۲۸(۴۴)، ۲۹۹-۲۸۳ بازیابی از:

https://www.cilamag.ir/article_17170.html.
۲۳) کی‌نیا، مهدی. (۱۳۸۱)، مبانی جرم‌شناسی. جلد دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۲۴) گسن، ریمون. (۱۳۹۳)، جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی، تحقیق و ترجمه شهرام ابراهیمی، ج، ۳ تهران: نشر میزان.

۲۵) گلدوزیان، ایرج. (۱۳۸۷)، الزامات حقوق جزای عمومی. تهران: انتشارات میزان.

۲۶) لطفی، آرمین؛ احتشامی، علی و صفری، محمد. (۱۴۰۲)؛ الگوی جرم‌یابی پلیس در قاچاق مواد مخدر از طریق پرونده‌های پولشویی. نشریه علمی پژوهش‌های دانش انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین، ۲۵(۱)، ۳۲-۵۷.

doi: 10. 22034/pok. 2023. 1271336. 1720

۲۷) محمود داود، یعقوب. (۲۰۰۱)، المسؤولية فی القانون الجنایی الاقتصادي، دمشق: درسه مقارنه بین القوانين العربيه و القانون التونسي، الاوائل.

۲۸) مرتضوی، سیدمرتضی؛ فضل‌ی، صفر؛ هندیانی، عبدالله؛ توکلی، فخرالدین و کشاورز ترک، محسن. (۱۴۰۰)، شناسایی عوامل راهبردی مؤثر بر جرم‌یابی با رویکرد آینده‌پژوهی. فصلنامه کارآگاه، ۱۵ (۵۷)، ۱-۲۳.

http://det.jrl.police.ir/article_97720.html

۲۹) میرزاخانی، عبدالرحمن؛ درویشی، صیاد و داودی دهقانی، ابراهیم. (۱۳۹۸)، راهبردهای پیشگیری انتظامی از جرم با نگاه به آینده. مطالعات راهبردی ناجا، ۴ (۱۳)، ۷۷-۴۹. قابل‌بازایی از:

http://ssj.jrl.police.ir/article_93603_37df8b759e0faa2c6ab4f9d8b00e99e6.pdf.

۳۰) میرسعیدی، سید منصور، و زمانی، محمود. (۱۳۹۲)، جرم اقتصادی؛ تعریف یا ضابطه؟. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۲ (۴)، ۱۶۷-۱۹۹.

https://jclr.atu.ac.ir/article_206.Html.

۳۱) نجابتی، مهدی. (۱۳۹۱)، پلیس علمی (کشف علمی جرائم). جلد اول. تهران: انتشارات سمت. چاپ دهم.

۳۲) نجفی‌ابرنندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۴)، تقریرات جرم‌شناسی (بزهکاری اقتصادی). تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

۳۳) نورزاد، مجتبی. (۱۳۸۹)، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، چ ۱، تهران: انتشارات جنگل.

۳۴) هندیانی، عبدالله و مرشدی، مسعود. (۱۳۹۶)، جایگاه آینده‌پژوهی در جرم‌یابی. فصلنامه علمی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۲ (۴۷)، ۱۳۵-۱۵۶.

http://icra.jrl.police.ir/article_18221.html

۳۵) هندیانی، عبدالله؛ حمیدزاده اربابی، نجف و دیانتی، عبدالله. (۱۳۹۳)، جرم‌یابی جعل اسناد. فصلنامه کارآگاه، ۷ (۲۶)، ۱۱۰-۹۳. بازایی از:

http://det.jrl.police.ir/article_10509.html

۳۶) الهی‌منش، محمدرضا، تبریزی، صادق. (۱۳۹۷)، کشف علمی جرایم با توسل به ادله نوین و مدارک الکترونیکی. فصلنامه علمی کارآگاه، ۱۲ (۴۴)، ۸۰-۱۰۰. بازایی از:

http://det.jrl.police.ir/article_92014_870ffba876b431cc8d47d9155d02b186.pdf.

- 37) De Toni, A. F., Siagri, R. & Battistella, C. (2020), *Corporate foresight*. In *Corporate Foresight* (pp.73–85). Routledge.
- 38) Lindgrensven, A. K. E. (2001), *White – collar Crime Research: Old Views and Future Potential, Thinking about White – collar Crime*, the National Council for Crime Prevention, Sweden,
- 39) Poli, R. (Ed). (2019), *Handbook of anticipation: Theoretical and applied aspects of the use of future in decision making*, New York: Springer.
- 40) Stratigea, A. & Giaoutzi, M. (2012). *Scenario Planning as a Tool in Foresight Exercises: The LIPSOR Approach*, in Giaoutzi and Sapio ed., *Recent Developments in Foresight Methodologies*, New York, Springer – Verlag, 2: 215-236.

